

48
У 65

Айылдык Кеңеш Кызматынын
Кеңеш Берүү - Окутуу Борбору

МАЛДАРГА АЛГАЧКЫ ВЕТЕРИНАРДЫК ЖАРДАМ (ФЕРМЕРЛЕРГЕ КЕҢЕШТЕР)

УДК 619

ББК 48

У 65

Ээси:

Уоттс Данкан

STLI Илимий технологиялар жана Тилдер институту, Ветеринардык илимдеринин бакалавры, Ветеринардык консультант, Великобританиянын Ветеринардык Хирургдарынын падышалык Колледжинин мүчөсү

Бул китепчени даярдоодо авторго жардам берген жумушчу топтун мүчөлөрү:

Подгорный Н.В.,
Кыргыз Агрардык Университетинин Акушердик жана Хирургия кафедрасынын башчысы, доцент

Касмалиев М.К.,
Кыргыз Республикасынын Малчарба, ветеринария жана жайыт институтунун жетектоочу илимий кызматкери, доцент

Зулкарнаин Айсана
Айылдык Кеңеш Кызматынын Кеңеш берүү-окутуу борборунун маалымат жана документация боюнча адиси

Уоттс Д.

У 65 - Малдарга алгачкы ветеринардык жардам: (Фермерлерге кеңештер)/ Котор. А. Кашыбаева; сүрөтчүсү Н. Матаев. —Б.: «Деми» ; 2007. —39 б.

ISBN 978-9967-24-476-4

Китепче оз чарбасында мал кармагандар үчүн арналды. Бул китепче — мал багуучулар үчүн шашылыш кырдаалда колдонуучу пайдалуу кеңештер жана сунуштар камтылуу менен малды дени сак багууга комок бермекчи.

У 3706000000-07

ISBN 978-9967-24-476-4

УДК 619

ББК 48

© Айылдык Кеңеш Кызматынын

кеңеш берүү-окутуу борбору, 2007

Мазмуну

КИРИШҮҮ.....	4
1 БӨЛҮК. ООРУЛАР ЖАНА ШАШЫЛЫШ КЫРДААЛДАР.....	5
1.1. Дем алуу бөлүктөрүндө кездешкен кыйынчылыктар.....	5
1.2. Кансыроо.....	5
1.3. Жарааттарды дарылоо.....	7
1.4. Сөөктөрдүн сыныктары.....	8
1.5. Чыгып кеткен сөөк.....	9
1.6. Ооруксунуп калган малды багуу шарттары.....	9
2 БӨЛҮК. ТӨЛ АЛУУ УЧУРУНДА КЕЗДЕШКЕН КЫЙЫНЧЫЛЫКТАР.....	9
2.1. Төл алууга даярдануу.....	10
2.2. Мал бооз кезинде кездешчү оорулар.....	10
2.3. Жатын моюнчасынын оорулары.....	11
2.4. Түйүлдүк менен болуучу проблемалар.....	12
2.5. Төлдүн тууту.....	14
2.6. Төл алуудан кийинки кыйынчылыктар.....	15
2.7. Жатындын түшүшү.....	15
2.8. Тонунун түшпөй кармалышы.....	15
3 БӨЛҮК. ДАГЫ БАШКА ШАШЫЛЫШ КЫРДААЛДАРДА ДАРЫЛОО.....	17
3.1. Кепшөөчү жаныбарлардын карынын көбүшү (тимпания).....	17
3.2. Кызыл өңгөчтүн тыгындалып калышы.....	18
3.3. Жылкылардын жатанагы.....	19
3.4. Денеде суунун азаюусу.....	20
3.5. Дененин ысышы.....	20
3.6. Өз алдынча турууга жөндөмсүз болушу.....	21
3.7. Уулануу.....	22
3.8. Жылан чагуу.....	24
1-ТИРКЕМЕ. КЭЭ БИР ДАРЫ-ДАРМЕКТЕР ЖАНА АЛАРДЫН ПАЙДАЛАНУУ ӨЛЧӨМДӨРҮ.....	25
2-ТИРКЕМЕ. КАРЫН ЗОНДУН ПАЙДАЛАНУУ.....	28
3-ТИРКЕМЕ. КЫРГЫЗСТАНДА ӨСКӨН КЭЭ БИР УУЛУУ ЧӨПТӨРДҮН ТИЗМЕСИ.....	30
ГЛОССАРИЙ.....	31
ПАЙДАЛАНЫЛГАН АДАБИЯТТАР.....	31

КИРИШҮҮ

Эгерде Сиз бул китепчени окуп жаткан болсоңуз, демек, сиз өзүңүздүн чарбаңыздагы малдын дени сак болуусуна кам көргөнүңүз. Бул брошюранын максаты - шашылыш кырдаалдарда малды багуу боюнча билим берүү.

Мал багууда кандайдыр бир маселе пайда болсо, ветеринардык врачтан кеңеш сураганыңыз оң, анткени, ал бул тармак боюнча адис болуп саналат. А бирок, ветеринарды дароо табууга мүмкүн болбой калган учурлар да кездешет. Мындай учурларда ветеринардык врач келгиче тиешелүү чараларды өзүңүз көрүүгө туура келет.

Бул китепчеде шашылыш кырдаалдарда жардам берүү боюнча маалыматтар бар. Алардын көбү майда-чүйдөлөрү менен толук сүрөттөлгөн эмес, ошондой эле сүрөттөлгөн кырдаалдардын көбү бардык малга ылайыктуу, кээ бир кеңештер гана малдын белгилүү түрү үчүн берилген.

Дарылоо үчүн дары-дармектин аттары жана дозалоо өлчөмдөрү да китепчинин текстинде камтылган. Текстте көрсөтүлбөгөн дары өлчөмдөрүн 1-Тиркемеден табууга болот. Дары-дармектердин кээ бирөөлөрүнүн өлчөмдөрү кеңири маалым. Кээ бир дарылардын аттарынан кийин коюлган («ч») тамгасына көңүлүңүздөрдү бурабыз, («ч») тамгасы ал дарыны адамдар үчүн дары-дармектер сатылчу аптекалардан алууга болот дегенди билдирет.

Колуңуздагы китепчени окуп чыккандан кийин шашылыш кырдаалдар жөнүндө билимиңизди мурдагыдан көбүрөөк байыта алды деп ойлойбуз. Бул алган билимиңиз малдарга алгачкы ветеринардык жардам көрсөтүүдө ишенимиңизди арттырмакчы.

1 БӨЛҮК. ООРУЛАР ЖАНА ШАШЫЛЫШ КЫРДААЛДАР

1.1. Дем алуу бөлүктөрүндө кездешкен кыйынчылыктар

Эгерде мал дем ала албай кыйналып жаткан болсо, биринчи кезекте төмөнкүлөрдү жасоо керек:

1. Малдын оозун ачып, оозуна толуп калган нерселерди алып салыңыз.
2. Мурун таноолору таза экендигине көзүңүз жетиши үчүн мурун таноолорун текшерип көрүңүз.
3. Дем алуу жолдору ачык экендигине ынаныш үчүн малды башынан кармап артка тартып көрүңүз. (1.1-сүрөт).
4. Эгерде мүмкүнчүлүгүңүз болсо дем алуу борборун козутуучу препарат куюңуз (мисалы, Лобелин, Цитетон («ч»)).
5. Эгерде дем алуу жолдорунан көптөгөн суюктук агып жатса, малды башын төмөн каратып жантайган жерге жаткыруу зарыл. Майда жандыктарды (козу, музоо ж.б.) арткы шыйрактарынан кармап, башын ылдый салаңдатыңыз (1.2-сүрөт). Бул ыкма суюктук сыртка агып чыгышына жардам берет.
6. Эгерде дем алуу жолдору таза болсо, бирок, мал дагы эле дем албай жатса, аны оң капталына жаткырыңыз. Дем алуусун стимулдаштыруу үчүн мүнөтүнө 10-20 жолудан алаканыңыз менен төшүнө ныгырып басыңыз (1.3-сүрөт).

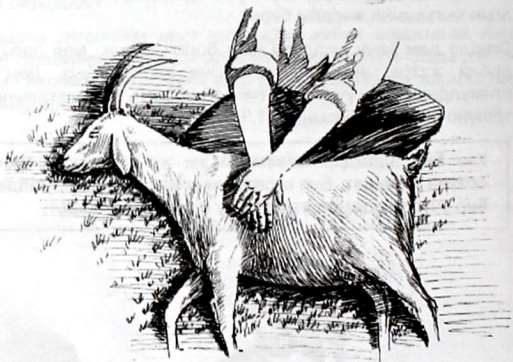
Кээ бир адамдар кичинекей же жаңы туулган малдардын оозуна үйлөшөт. Бул кооптуу көрүнүш, анткени, малдарда кээ бир учурда адамдарга жугуучу оорулар кездешет.

1.1 - сүрөт

1.2- сүрөт

1.3-сүрөт

Эгерде мал ушундай чараларды көргөндө да дем албай койсо, анда абал кыйын, мал мертенип калышы мүмкүн.

1.2. Кансыроо

Мал дем ала баштагандан кийинки жасай турган кадам — эгерде мал кансырап жаткан болсо, кансыроону токтотуу зарыл.

Тери жараатынан пайда болгон кан агуу

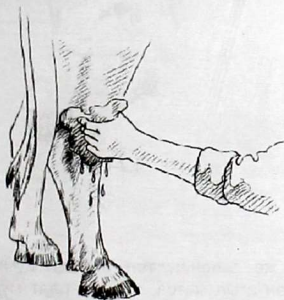
Кан биологиялык өзгөчөлүгү боюнча уюп калуу сапатка ээ. Ошол эле учурда эреже катары кансыроо болжол менен 5 мүнөттөн кийин токтоп калат (эгер кичине болсо).

Эгерде кан агуу токтобосо, токтотуу үчүн тери жараатын ныгырып басуу керек. Таза, нымдуу чүпүрөктүн айрындысын жарааттын бетине бир нече мүнөткө коюп коюңуз да, улам текшерип туруңуз. (1.4-сүрөт). Муну кан токтоп калмайынча кайталай бериңиз. Буга бир нече мүнөт кетиши мүмкүн.

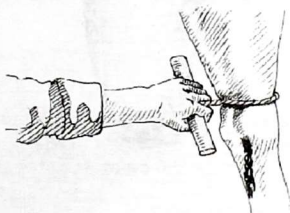
Эгерде малдын куйрук жагынан же шыйрактары жагынан кан агып жатса, анда канды токтотуучу резина жипти, жгутту пайдаланса болот. Анын ордуна жөнөкөй эле жипти пайдаланса болот, аны таяктын жардамы менен бекемирээк тартып байлоого болот (1.5-сүрөт). Жипти, жгутту **10 мүнөттөн ашык** кармоого болбойт.

Эгерде жипти бошотуп койгондон кийин кан агуу кайталанса, анда бир мүнөтчө канды агызып туруп, андан соң булчуңдарга кан жана аба киргенден кийин жипти кайра байлоо керек.

Ветеринардык врачты чакырыңыз, ал кан агып жаткан кан тамырларын таап, ал жерди таңып кое алат.

1.4-сүрөт

1.5-сүрөт

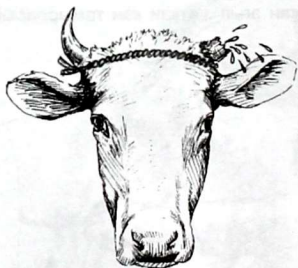
Мүйүзүнөн кансыроо

Мал кокус мүйүзүнөн жараат алса, мүйүзү аябай кансырашы мүмкүн. Бул учурда биринчи кезекте, мүйүздүн түбүн айланта ичке жип менен байлап коюу зарыл (1.6-сүрөт). Ал жипти 1-2 күнгө калтырып койсо болот. Эгерде кансыроо токтобой жатса, анда төмөнкү чараларды көрүү керек:

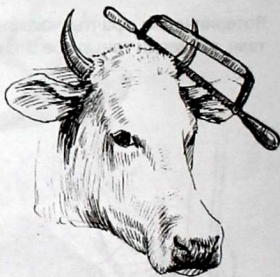
Эгерде мүйүздүн уч жагы сынып калса, анда аны ири тиштүү өгөө же бычактын жардамы менен жылмакай кылып койгон оң. Кан тамырларын күйгүзүп жана бекем жабыштырып коюу үчүн ысык темирди же жыгачты кан агып жаткан жерге 3-4 секунд кармап тургула. Кээ бир адамдар кансыроону токтотуу үчүн жарага перганманат (марганцовка) же крахмал сээп коюшат.

Эгерде мүйүз түбүрөөк жагынан жабыркаган болсо, анда мүйүздү түбүнөн араа же диск сыяктуу бычактын жардамы менен араалап таштаган оң (1.7-сүрөт), андан соң кан тамырларын ысык темир же жыгач менен бекем жабыштырып күйгүзүп коет.

Мүйүздү араалап жатканда мүйүз аягына чейин арааланып бүтмөйүнчө араалай берүү керек, болбосо араа кыпчылып калышы мүмкүн. Мүйүздү алып таштаганда, ордунда чоң уюк калып калат. Ал жерге чымын чычып кетпеши үчүн аны кебез менен бүтөп, креолин менен тазалап коюу зарыл. Бир күндөн кийин ал кебезди алып, башка тазасына алмаштыруу керек.

1.6-сүрөт

1.7-сүрөт

Мурдунан кан агуу

Кан мурун таноосунун бирөөсүнөн же экөөнөн тең агышы мүмкүн. Эгерде кан бир гана мурун таноосунан агып жатса, анда жараат мурун таноосунда гана болот. Эгерде кан эки таноосунан тең агып жатса, анда ал

кансыроо жогорку дем алуу органдарынан же өпкөдөн болуп жатат. Кээде кансыроонун себеби шишиктер же дем алуу органдарындагы инфекциялар болушу мүмкүн.

Мурун кансыраганда төмөнкүлөрдү жасоого керек: таноолордун үстүнө нымдуу, муздак чүпүрөктү коюп коюу керек, малды салкын жерге, тынч абалда кармаган пайдалуу.

Ички кансыроо

Ички кансыроо — эгерде кан сыртка чыкпаса, анын себебин аныктоо кыйын. Мындай учурда мал көбүнчө алсыз жана купкуу болуп кетет же болбосо кулап кетчүдөй тура албай калат. Дем алуусу тездейт. Тезинен ветеринарга кайрылуу керек. Анткени абал жагымсыз.

Врач келгенге чейин малга туздуу суу берип туруңуз.

Кан агууну токтотууда пайдаланчу элдик ыкмалар

Кээ бир адамдар кансыроону токтотуу үчүн алоэни пайдаланышат. Терең жарааттарга алоэнин таза жуулган жалбырагын коюп коюшат. Алоэнин шире суусу артерия жана кан тамырлардын жыйрылышына жардам берет.

Кансыроону токтотуу үчүн кан чыгып жаткан жерди күйгүзүп койсо да болот. Бирок жарааттын тегерегиндеги соо терилерди кошо күйгүзүп албоо үчүн өтө этият болуу керек.

1.3. Жарааттарды дарылоо

Жарааттардын көбү таза эмес келет. Андыктан аларды өтө кылдат тазалоо зарыл.

- Жарааттын тегерегиндеги жүндөрүн кыркып коюңуз.
- Бардык кирлерди алып тазалаңыз.
- Жараатты таза жылуу суу менен жууп чыгыңыз — кайнатылып, муздатылган сууну пайдаланган жакшы. Ал сууга бир аз туз же мала кылып йод сыяктуу антисептик кошуп койгон дурус.
- Теринин карайып кеткен жерлерин кесип салыңыз.
- Таза кебез менен жараатты кургатыңыз,
- Антибиотик ийнелерин сайыңыз (мисалы, Нитокс, Бициллин)
- Жараатты дары майлар менен майлаңыз (ихтиол майы), ак стрептоцид.

- Жогоруда белгиленген антибиотиктерди жана дары майларды бир жума же болбосо жараат кургап айыкмайынча колдонуу керек.
- Жана ошондой эле чымындарга каршы йодоформ, ксероформдор менен алдын алууну сунушталат.

Эгерде жараат тиштеп алган сыяктуу терең, бир нерсе сайылгандан улам пайда болсо, анда аны ийнеси жок шприцке йодду мала кылып (2,5-3%) же водород перекиси (3%) менен жууп чыгыңыз.

Эгерде жараат чоң болуп, ал малдын шыйрактарынын төмөн жагында жайгашса, анда аны таңып койгондон өтөөрү жок. **Пайдаланып жаткан бинттин ар дайыма таза жана кургак болушуна көз салыңыз**, болбосо жараатты андан да жаман ырбатып алаарыңызды эсиңизден чыгарбаңыз. Бинтти таза, кургак кездеменин кесиндисинен жасап алса да болот.

Жараатты бинт менен ороп коюңуз, бирок жарааттын тегерегиндеги соо терилерине зыян келтирип албоо үчүн катуу байлабаңыз. Бинтти ар бир 1-2 күндө же болбосо нымдалышып, кирдеп калышына жараша алмаштырып туруу керек. Бинтти алмаштырган сайын жараатты текшерип, атайын даярдалган антисептик менен тазалап жууп туруңуз.

Жарааттардын көбү аларды таза кармаганда эле өзүнөн-өзү айыгып кетет. Чоң жарааттар узак убакытта айыгат. Тигилип коюлган жарааттар тезирээк айыгат жана айыккандан кийин тырык калбайт. Бирок бул квалификациялуу ветеринардын иши.

1.4. Сөөктөрдүн сыныктары

Мал ар кокустуктардын натыйжасында сөөктөрүн сындырып алышы мүмкүн. Кээ бирде сөөк сынган же сынбаганын айтуу кыйын, бирок сиз аны төмөнкү белгилер боюнча аныктасаңыз болот:

- Кокусунан аксап калса;
- Мал туягын жерге тап-такыр кое албай жатса;
- Сынган жердин тегереги шишип, ооруксунуп, денеси ысып чыкса;
- Сынган сөөктөрдүн учтарына тийсе кычырап үн чыкса.

Сөөк териден уркуяп чыгып, сыртынан эле көрүнүп турса, анда ачык сынык болгон. Ал эми тери бүтүн болуп, сөөк чыгып турбаса, анда жабык сынык экендигин билүүгө болот.

Ачык сыныкта дарылоо мүмкүнчүлүгү азыраак болот, анткени, сөөк сыныгы ырбап кетиши мүмкүн. (1.8-сүрөт)

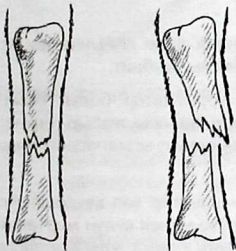

Сөөк сыныктарынын бүтүшү үчүн узак убакыт талап кылынат жана дарылоого көп тоскоолдуктар пайда болушу мүмкүн. Мындай учурда малды дарылап олтурбай эле союп салуу оң.

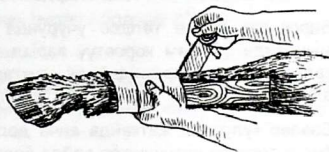
Адистин кеңеши зарыл.

Сынган сөөктөрдү бириктирүүчү операцияны создуктурбоо зарыл, анткени сынгандан бир аз убакыт өткөндөн кийин жакын жайгашкан булчуңдары жыйрылыша баштайт. Сөөктөрдү туура абалга келтирээрдин алдында кан агуунун бардык жерин токтотуп, жараатты жууп-тазалап, антибиотик ийне салуу керек. Андан соң сынган сөөктөрдү узунунан түздөп туруп, шак-шак коюңуз.

Чоң малдын сөөктөрүн түздөө үчүн 2-3 киши керек. Шак-шак жасоо үчүн таяктар жана узун тилке кездемелер жарайт. Сынган жерди толук камтуу үчүн таяктардын узундугу сөөктөн бир топ узун болушу керек. Малдын терисин өйкөп койбошу үчүн таяктардын алдына жумшак кездеме коюп туруп, малдын шыйрагын айланта бинт менен ороңуз (1.9-сүрөт). Шак-шакты шыйрактарга бекем таңуу үчүн бинтти аябай катуу тартып байлаңыз, бирок ошол эле учурда кан айлануусу токтоп калбашы үчүн өтө тартып байлоодон сактаныңыз.

1.8-сүрөт

1.9- сүрөт

Таңылган жерди күн сайын текшерип туруу зарыл. Шак-шак таякчалар малдын терисине зыянын тийгизбегенин же сынган сөөктүн ылдый жагы шишип кетпегенин байкап туруңуз. Эгерде шак-шактын төмөн жагы шишип кеткенин көрсөңүз, байланган бинтти бошотуп кайра байлаңыз жана сынган сөөктөргө тийип жатпагандыгына көз салыңыз. Эгер шак-шак нымдалышып калса аны алмаштыруу керек. Шак-шакты малдын жашына жараша кармашат, эгерде мал карган болсо жок дегенде эки ай, ал эми жаш мал болсо бир ай кармоо зарыл.

1.5. Чыгып кеткен сөөк

Кээ бирде сөөк бүтүн эле болуп, бирок муундар кайчылашып же чыгып кетиши мүмкүн.

Сөөктү акырын тартып теңөө менен ордуна коюу керек. Бул операция үчүн 2-3 адам жарайт. Шак-шакты 2-3 күнгө коюшат. Андан соң малды өз жайына койгон оң.

1.6. Ооруксунуп калган малды багуу шарттары

Ооруксунуп калган мал жакшылап оңолмоюнча көп аракет талап кылынат. Ага маал-маалы менен таза суу жана жакшы сапаттуу жем азык берип туруу керек. Эгерде жабыркаган мал кыймылдай албаса, аны жылуу, кургак жана ыңгайлуу жерде кармап туруңуз. Зарыл болсо ооруганын басуу үчүн анальгин, баралгин ж.б. сыяктуу ооруну басуучу дарыларды бериңиз.

Жатып калган малдын алдына жумшак саман төшөп, ал кечке эле бир капталында жата берип, денесине жара чыгып оюлуп кетпеши үчүн улам бир капталына которуп туруңуз.

2 БӨЛҮК. ТӨЛ АЛУУ УЧУРУНДА КЕЗДЕШКЕН КЫЙЫНЧЫЛЫКТАР

Төл алуу учурунда көпчүлүк малдарда эч кандай деле кыйынчылыктар болбойт жана аларга башкалардын көмөгү талап кылынбайт.

Бирок кээ бирде төлдөө учурунда тескери көрүнүштөр болуп кетет, мындайда жардам көрсөтүү зарыл. Эне менен баласы жабыр тартып калышпасы үчүн ар кандай кокустуктарды алдын-алуучу ыкмаларды билип алганыңыз оң.

Бээлер кулундап жатканда анча деле кыйынчылыктар көп кездешпейт, бирок тескери көрүнүштөр пайда болгон кезде бээ менен кулун мертенип калышы да мүмкүн. Бул оорулар бээнин жатыны башка жаныбарларга караганда күчтүүрөөк жыйрылгандыгына байланыштуу.

Эгерде туут учурунда жаныбар бир сааттан ашык ыйынса, анда мунун себептерин издөө керек.

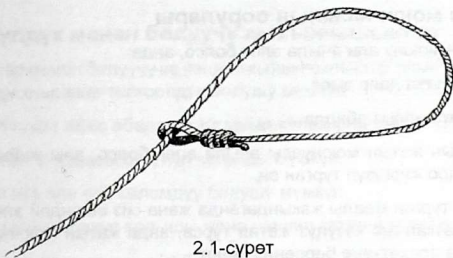
Төмөнкүлөрдү билүү маанилүү!

Малдын туутуна жардам берип жаткан учурда ар дайым ийинге чейин жеткен резина кол кап кийип алуу зарыл, анткени Кыргызстанда жаныбарлардан адамдарга жугуучу оорулар бар (бруцеллез ж.б.).

2.1. Төл алууга даярдануу

Малдын төлдөтүүгө даярдануу учурунда төмөнкүлөрдү алып жүрүү керек:

- резина кол кап;
- жылуу суу;
- самын же майлоо үчүн май;
- таза сүлгү же кездеменин кесиндиси
- жок дегенде 3 жип, ал жиптер нейлон болгону дурус, узундугу 1,3 м сыйгалак түйүндөрү менен (2.1-сүрөт).
- антибиотиктер. Бул жатын инфекцияларын алдын алууга жардам берет.

2.1-сүрөт

Төл алуу жүрүп жаткан имарат төмөнкү шартта болушу абзел:

- жарык көп тийип турушу керек;
- мал жаткысы келгенде же ары-бери оодарылгысы келсе өзүнө зыян тийгизбегендей ыңгайлуу болушу үчүн кенен жайга жайгаштыруу керек;
- малды сөзсүз байлап коюңуз.

2.2. Мал бооз кезинде кездешчү оорулар

Абалды байкап көрүү үчүн бооз малды жана анын жатынын текшерип көрүү керек:

1. Колдоруңузду жылуу суу менен самындап жууңуз.
2. Резина кол кап кийиңиз.
3. Куйругун жогору каратып байлап коюңуз же жаныңыздагы жардам

берип жаткан адамга карматып коюңуз.

4. Жатындын тегерегин тазалаңыз.
5. Резина кол каптарды тазасына алмаштырыңыз.
6. Жылмакай болуп оңой жылып турушу үчүн резина кол каптарды мүмкүн болушунча вазелин же май менен көбүрөөк майлап коюңуз.

Ушундан кийин гана колуңузду жатынга сойлотуп сала аласыз.

Эң биринчи малдын жатын моюнчасын текшерип көрүү зарыл. Эгерде мал туутка даяр болуп калса, жатын моюнчасы ачык болуп калышы керек.

2.3. Жатын моюнчасынын оорулары

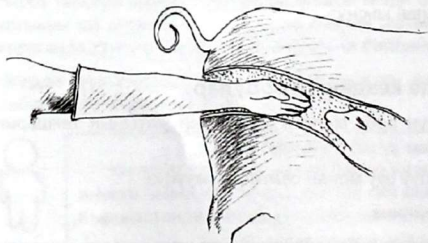
Эгерде жатын моюну али ачыла элек болсо, анда:

- Мал туутка даяр эмес.
- Мал өтө алсыз абалда.

Эгерде малдын жатын моюнчасы ачыла элек болсо, аны жайына коюп, абалына байкоо жүргүзүп турган оң.

Малдын тууй турган маалы жакындаганда жана сиз ошондой эле мал ага даярданып жатканына көзүңүз жетип турса, анда жатын моюнчасын кол менен ачканга аракеттене берсеңиз болот.

- Манжаңызды самын же вазелин менен аябай майлап алган соң манжаңызды жатын моюнчасына сойлотуп салып, тегерете айлантуу менен аны ачканга аракеттениңиз (2.2-сүрөт).
- Бир манжаңызды ичине сойлотуп киргизгенден кийин, бул процессти эки манжаңыз менен кайталаңыз жана ушундай жол

2.2-сүрөт

менен жатын моюнчасы толук ачылмайынча аракеттене бериңиз.

- Качан ал толук ачылганда аны төрөт каналынын башка бөлүктөрүнөн ажыратууга болбой калат. Эми жатындын ичинде жаткан түйүлдүктү байкап көрүүгө болот.

Буралып калган жатын

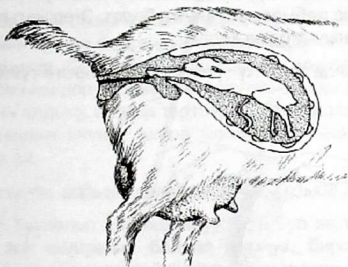
Кээде колду жатынга салган учурда ал тар жана буралып калганын сезүүгө болот. Бул жатындын буралып калгандыгынын белгиси. Мындай көрүнүш башка жаныбарларга караганда уйларда көбүрөөк кездешет.

Мындай шартта ветеринарды чакыруу зарыл.

2.4. Түйүлдүк менен болуучу кыйынчылыктар

Түйүлдүктөр менен болуучу ар кандай кыйынчылыктар анын жарык дүйнөгө нормалдуу келишине тоскоолдук болушу мүмкүн:

- Ал туура эмес абалда жайгашып калышы мүмкүн.
- Анын формасы бузулуп калышы мүмкүн.
- Ал өтө эле чоң көлөмдүү болушу мүмкүн.
- Ал ичинен өлүп калышы жана шишип кетиши мүмкүн.

2.3 сүрөт

Кадыресе туут учурунда түйүлдүк башы менен жана алдыңкы шыйрактары менен алдыга келиши керек. (2.3-сүрөт).

Түйүлдүктүн кандай жайгашканын текшерип көрүү үчүн жогоруда жазылгандай кылып колуңузга резина кол капты көбүртө самындап алып

кийиңиз. Төмөнкүлөрдү аныктап билүүгө аракеттениңиз:

- Эгер түйүлдүктүн шыйрактарына колуңуз тийсе, ал алдыңкы шыйрактары же арткысы экендигин аныктоого аракеттениңиз. Муну кантип жасоого болот? Алдыңкы шыйрактарынын төмөнкү эки суставы бир багытта бүгүлүп турат, ал эми арткы шыйрактарынын суставы карама каршы бүгүлөт.
- Эгерде арткы шыйрактарын боолголосоңуз, куйругун шыйрактарына катар жайгаштырыңыз.
- Ал эми алдыңкы шыйрактарына колуңуз тийсе, башын шыйрактары менен бир багытта жайгаштырыңыз.
- Эгерде эки шыйрактан ашык экенин сезсеңиз, алар бир эле жаныбарга тиешелүү экендигин аныктоого аракеттениңиз! Балким эгиз же үч эм болуп калышы мүмкүн.

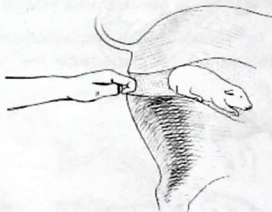
Түйүлдүктүн ар кандай жайгашуусу ар кандай ыкмаларды колдонууну талап кылат. Төмөндө алардын сүрөттөмөсү берилген.

Түйүлдүктүн энесинин курсагында туура эмес абалда жайгашып калышы

Энесинин курсагында жаткан түйүлдүктүн жайгашкан абалын оңдоо бир кыйла кыйын иш.

Жатында манипуляция кылууга орун аздык кылат. Анын үстүнө ал аябай назик келет. Аны оңой эле жабыркатып алууга болот. Эгер жатын айрылып кетсе, ал малды союп салууга туура келет.

Жатынды изилдеп жатканда төмөнкү эрежелерди эсиңизге түйүңүз:

2.4-сүрөт

- Тырмактарыңызды тыкан алып коюңуз.
- Түйүлдүктүн шыйрактарын жана тумшугун кармалап жатканда манжаларыңызды бириндетпей, бириктирип чогуу кармаңыз.
- Түйүлдүктү оодарыш үчүн бооз малды алдыңкы шыйрактарын

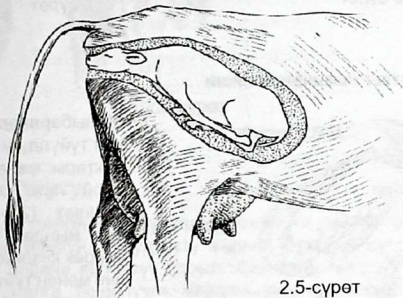
ылдый карата жантайыш жерге жайгаштырыңыз.

- Түйүлдүктүн үстүнө аяр басып, аны кайра жатынга кийирүүгө аракеттениңиз. (2.4-сүрөт).

Эгерде бирден ашык түйүлдүк бар экендигине көзүңүз жетсе, ар бири менен жекече иш алып барыңыз.

Түйүлдүктүн алдыңкы жагынан келиши

Башы алдыда, алдыңкы шыйрактары артта жайгашуусу

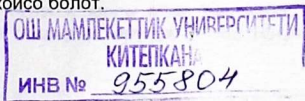

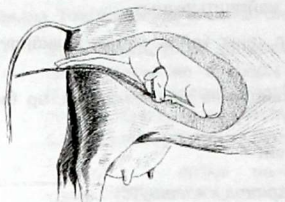
2.5-сүрөт

Түйүлдүк көбүнчө башы менен алдыга чыгат, бирок алдыңкы эки шыйрагы толугу менен түп-түз болгондун ордуна бирөө же экөө тең артка бүктөлүп калышы мүмкүн. (2.5-сүрөт). Түйүлдүктүн шыйрактарынын үстү жагынан кош уучтаган колдоруңуз менен чыканагыңызды бүгүңүз да шыйрактарды баш жагына алдыга, сыртка тартыңыз. Шыйрактарын туура жайгаштырган соң, жатындын ичинде кайра жоголуп кетпеши үчүн аларды байлап койгонуңуз оң.

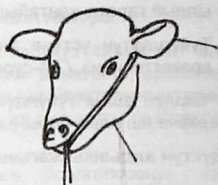
Башы артында, алдыңкы шыйрактары алдыда жайгашуусу

(2.6-сүрөт) Тууралап жайгаштыруу үчүн бул эң татаал абал. Жип менен алдыңкы эки шыйрагын байлап коюңуз, бирок аны тартпаңыз. Кош уучталган колдоруңузду түйүлдүктүн тумшугунун үстүнө коюңуз да башы алдыга карап калмайынча акырын моюнун тегерете айландырыңыз. Башын артка айландырууну токтотуу үчүн жип менен башын айландыра байлап коюу керек. Тилинин үстүнөн оозу аркылуу илмекти кулагына илип байлаңыз. (2.7-сүрөт). Эгер муну жасоо кыйын болсо, анда жипти алдыңкы жаагын айланткы байлап койсо болот.

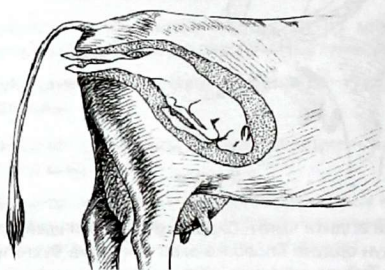

2.6-сүрөт

2.7-сүрөт

Түйүлдүктүн арткы жагынан келиши

2.8-сүрөт

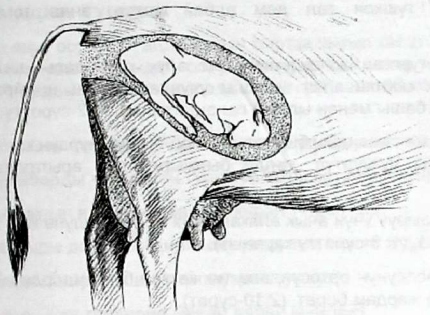
Жаныбарлардын көбүнүн түйүлдүгү арткы шыйрактары менен келгенде оңой эле көз жарып алышат. (2.8-сүрөт). Бирок мындай көрүнүштөр сейрек кездешет. Арийне, эне менен түйүлдүгү мына ушундай кыйын абалда калганда жаныбарга бошонгонго жардам берүү керек.

Эгерде түйүлдүктү андай абалда калтырып койсок, киндиги басылып жабырланып калышы мүмкүн да, түйүлдүктү тезирээк дем алдыруу керек болот.

Түйүлдүк туура түшүшү үчүн аны төмөндөгүдөй абалга келтирүү керек:

Шыйрактардын алдыга карай бүктөлүп калышы

(2.9-сүрөт) Түйүлдүктүн бир шыйрагын тизесинен бүгүңүз да акырын, шыйрактары артка кайткыдай кылып ичине карай бураңыз (жатындын бооруна карата). Экинчи шыйрактарында ошондой кылыңыз. Шыйрактарды туура абалда жайгаштырып коюуга болот. Жайгашуу абалын тууралап жатканда куйругу да шыйрактары менен катар жайгашканын текшерип.

2.9-сүрөт

2.5. Төлдүн тууту

Жогоруда сүрөттөлгөндөй, түйүлдүк башы же жамбашы менен сыртка карай келиши мүмкүн. Түйүлдүктү жарыкка алып чыгуу үчүн аны туура абалдардын бирине келтирүү зарыл. Самынды же вазелинди колдонуу менен бооз малга бошонууга жардам берүүгө болот. Акырын бирок ишенимдүү кыймыл менен түйүлдүктү шыйрактарынан кармап бери тартыңыз, тезирээк чыгаруу үчүн аларды жип менен байлап коюңуз. Энеси ыйынып жатканда түйүлдүктү сыртка карай тартууга аракеттениңиз.

Эгерде малдын төлү сыртка дагы эле чыкпай кармалып жатса, анда дагы бир жолу энесин да, түйүлдүктү да текшерип көрүү зарыл.

Ири көлөмдүү, өзүнө окшош эмес же өлүк түшкөн түйүлдүктүн төлү

Алар адатта жөнөкөй жол менен түшпөйт. Мындай учурда адис курсакты кесүү (кесарев) жолу менен союп алышы керек.

Кай бирде түйүлдүк энесинин карынында жатканда эле өлүп калат. Ал шишип, чирий баштайт. Жагымсыз жыт пайда болот. Мындай түйүлдүктү жатындан алып чыгууга мүмкүн эмес. Бул учурда фетотомия — түйүлдүктү жатындын ичинде жиликтеп, анан гана бөлүп-бөлүп алып чыгуу ыкмасын колдонушат. Муну адис гана жасай алат.

Жаңы туулган төлдүн дем алышына жардам берүү

Оозу-мурдундагы бардык былжырларды алып таштаңыз. Жаңы туулган төл дем ала баштаганын текшерип көрүңүз. Энеси төлүн жалоо менен тазалап чыгуусун күтүңүз.

Эгерде жаңы түшкөн төл дем албай жатса, анда төмөндөгүлөр сунушталат:

- Жаңы туулган жандыктын дем алуу органдарындагы бардык суюктук сыртка агып чыгышы үчүн аны арткы шыйрактарынан кармап башы менен ылдый салаңдатыңыз. (1.2-сүрөттү караңыз).
- Чөптүн же самандын бир талы менен төлдүн мурдун кытыгылаңыз. Бул аны чүчкүртүп, төлдү былжырлардан арылтууга жардам берет.
- Дем алдыруу үчүн ачык алаканыңыз менен төшүнө бир нече жолу басыңыз, (1. 3-сүрөттү караңыз).
- Эки таноосунун ортосундагы тик кеткен бүктөмдөрдү ийне менен саюу да жардам берет. (2.10-сүрөт).

2.10-сүрөт

Дем алдыруусун жандандыруу үчүн жаңы туулган төлдүн тумшугуна үйлөөгө болбойт. Бул өтө кооптуу, анткени жаныбарлар адамдарга жугуучу ооруларды алып жүрүүсү мүмкүн.

2.6. Төл алуудан кийинки кыйынчылыктар

Малдын төлдөөсү кандай өткөндүгүнө карабай, төл алуудан кийин ар кандай кыйынчылыктардын келип чыгуусу күтүлөт: төлдөө жолдорунун жаракаттануусу, жатындын түшүп калышы, тонунун түшпөй кармалышы.

Кээ бирде мал бошонгондон кийин тура албай калат. Буга зат алмашуунун бузулушу себеп болот (туугандан кийинки парез).

2.7. Жатындын түшүшү

Эгерде төл алуу оор өтсө, анда жатын сыртка чыгып калат. Бул жатындын түшүшү деп аталат. Мындай оору уйларда, кой жана чочколордо көп кездешет. Эгерде жатынды тез арада кайра ордуна койбосо, мал мертиниңиң калат.

Бул процедураны ветеринар адис төмөндөгүдөй ирээтте жасай алат:

- Жаныбарды тикесинен тургузуп арты бутунан байлап коет.
- Жатындын алдына таза целлофан төшөп коет.
- Жатынды дезинфекциялоочу кошулма менен жууйт.
- Жатын жыйрылышы үчүн муздак суу куят.
- Вазелин же глицерин менен аябай майлайт.
- Жатынды өз ордуна жайгаштырууга аракеттенет.

Жатынды өз ордуна жайгаштырууда өтө кылдат болуңуз. Анткени ал оңой эле жабыркап калат.

2.8. Тонунун түшпөй кармалышы

Төл алуу аяктагандан кийин кээде энесинин тону түшпөй калат.

Тонунун түшүү убактысы

Жаныбардын түрү	Тонунун түшүү убактысы
Уйлар	6-8 саат
Бээлер	0,5 саат
Койлор	3-4 саат
Чочколор	3-4 саат

Эгерде ушул белгиленген убакытта тону түшпөсө, ветеринар адисти тезинен чакыруу зарыл.

3 БӨЛҮК. ДАГЫ БАШКА ШАШЫЛЫШ КЫРДААЛДАРДА ДАРЫЛОО

3.1. Кепшөөчү жаныбарлардын карынын көбүшү (тимпания)

Кепшөөчү жаныбарлардын аш казан органдарынын түзүлүшүнүн өзгөчөлүгүнө байланыштуу аларда кекирүү пайда болот. Эгерде кандайдыр бир себептер менен бул процесс токтоп калса, анда жел жаныбардын карынында (ашказандын биринчи бөлүгү) чогула берет да аны ыңгайсыз абалга туш кылат.

Өзгөчө оор кырдаалдарда жаныбар жакшы дем ала албай калат да, мертинип калышы мүмкүн. Карын аябай көөп кетсе аны дарылоо талап кылынат. Арийне, кээ бир жаныбарлардын карыны дайыма эле бир аз көөп тургандай сезилет. Бул кадыресе өнөкөт көрүнүш, ага шашылыш чара көрүү зарыл эмес.

Себептери:

- Кызыл өңгөчтүн тыгындалып калышы.
- Тоюттандыруу рационунун кескин өзгөрүлүшү.
- Уулуу чөптөрдү жеп алуу.
- Тез ачытуучу тоютту пайдалануу, мисалы, беде.

Белгилери

- Карындын сол тарабы көбүшү. Перкуссия — такылдатуу учурунда — ал барабан сыяктуу добуш чыгарат.
- Дем алуусу оорлойт.
- Шилекей агат.
- Температурасы нормалдуу.

Терапиялык дарылоо

1) Тимпатиянын (карыны көпкөндө) алгачкы стадиясында малга тамак-аш майын, өсүмдүк майын же самын көбүртүлгөн суу да беришет.

- Ири малдарга 1- 2 литр берүү керек.
- Майда малдарга 1/4- 1/2 литрден оңолмоюнча беришет.

2) Диареяны пайда кылуучу магний сульфатын («ч») берүүгө болот.

- Ири малдарга 200-300 граммдан берүү керек,
- Майда малдарга 25-30 грамм болот.

Магний сульфатын жылуу сууга эритип аралаштырып аны зонд аркылуу карынга куюу же оозу аркылуу берүү керек.

3) Ошондой эле тимпанол сыяктуу атайын препаратты колдонсо болот.

Оперативдүү дарылоо

Эгерде мал анча кыйналбай турса, анда жел чыгышы үчүн зондду карынга кийирүү керек. (2-тиркемени караңыз. «Аш казан зондун пайдалануу»). Зонд карынга кирээр замат жел чыгышы керек. Эгер жел чыкпай жатса, анда акырын зондду тереңирээк киргизиңиз, андан соң кайра калыбына келтириңиз же болбосо зондду жел сыртка чыга баштамайынча тегерете бериңиз.

Эгерде малдын карыны аябай көп чыкса, ал жатып калат да, бир нече мүнөттөн кийин өлүп калышы мүмкүн. Мындайда карынына зонд киргизүүгө убакыт калбай калат. Жел тезирээк чыгышы үчүн малдын сол капталын тешип жиберүү керек. Бул үчүн атайын троакар аспабы керек болот (3.1-сүрөт).

Троакарды пайдалануу үчүн стилетти (үч кырдуу кичине канжарды) гильзага (мылтыктын жезине) коюңуз. Териси аркылуу карынга туштап тешиңиз. Троакардын мизи малдын оң чыканак муунуна багытталышы керек. Стiletти гильзадан жай сууруп алып чыгыңыз. Гильзаны лигатуранын жардамы менен малдын карыны көпкөнү токтогуча бир нече саатка терисине фиксация кылып бекитип коюңуз. Гильза аркылуу карынга ич көпкөндү токтотуучу тимпанол, ихтиол ж.б. каражаттарды куюңуз. Жел көбүү токтогонуна көзүңүз жеткенден кийин стилетти гильзага такап туруп гильзадагы фиксацияны алып салыңыз. Троакарды алып чыгыңыз. Жараатты йоддун тундурмасы менен тазалап коюңуз (3.2.-сүрөт).

3.1-сүрөт

3.2-сүрөт

Кээ бир адамдар мындай операция жасоо үчүн бычакты колдонушат. Арийне, бычак пайдалануу кийин негативдүү көрүнүштөрдү алып келиши мүмкүн. Бычактан алган жараат бүтпөй ириңдеп кетип перитонитке өтүшүп кетиши ыктымал.

Инфекцияларды алдын алуу үчүн 5-7 күнгө чейин антибиотик сайып туруу ылайык.

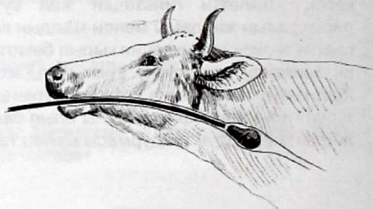
3.2. Кызыл өңгөчтүн тыгындалып калышы

Кызыл өңгөчтүн тыгындалып калышы - өтө опурталдуу, мисалы, картошка, алма, кызылча же сабиз малдын кызыл өңгөчүнөн ашказанына өтпөй тыгылып калышы мүмкүн (3.3-сүрөт). Мындай малдардын тумшугунан өтө көп шилекей агып, алар аябай жөтөлүп-жөткүрүп, шапайып калышат. Кепшөөчү жаныбарлардын жумуру көөп чыгышы мүмкүн.

Мындай учурда малдын оозуна 100 г өсүмдүк майын куюп жиберүү керек. Тыгылган жерди аш казанды көздөй түртө укалап же болбосо ооз көңдөйүнө карай түртө укалоо керек. Кай бирде тамак-аш тыгыз кептелип калгандыктан аны аш казан зонду менен түртүүгө туура келет (3.4-сүрөт). (2-тиркемени караңыз «Аш казан зондун пайдалануу»).

3.3-сүрөт

3.4-сүрөт

3.3. Жылкылардын жатанагы

Жылкылардын ичеги-карындарын ооруксунтуп, жагымсыз абалга келтирген себеби, алардын ичеги-карындарына жел туруп калуу белгисинен улам болот. Жылкылардын бул ылаңы кыш мезгилиндеги сапаты начар тоюттан кийин көк чөптү өтө көп жеп алуусунан улам пайда болоору байкалат. Бул белгилер ошондой эле ичегилерине жем-чөптүн тыгылып калуусунан улам келип чыгышы мүмкүн.

Белгилери

Жылкылардын ичине жел туруп, сайгылашуусунда төмөнкүлөрдү байкоого болот:

- Жаныбар тынчы жок абалда болот.
- Бир орунда туруп туяктарын которуштура берет.
- Жерди каза баштайт.
- Курсагын көрө берет.
- Ич жагына кылчайып карай берет.
- Онтолойт.
- Тиштерин кычыратат.

Оор абалда калганда төмөнкү белгилер байкалат:

- Жаныбар жерге кулап ооналактай баштайт.
- Туяктары менен курсагына тепкилейт.
- Көл-шал тер басат.
- Булчуңдары титирейт.
- Терең эмес, үстүртөдөн дем алат.
- Заңдабай калат (дайыма эмес).

Дарылоо

Жылкынын ичине жел туруп сайгылашып оорунун деңгээлине жараша жылкы өлүп калышы да мүмкүн. Бул китепчеде жылкынын бул дартынын бардык себептерин жана дарылоо жолдорун толук жазууга мүмкүн эмес.

Бул дарт — олуттуу ылаң, андыктан дайыма ветеринарды чакыргыла.

Ветеринар келгиче эмне кылуу керек?

- Бул дарттын жеңил түрүндө ооруганды басуучу дары-дармек берүү керек (мисалы, анальгин, баралгин ж.б.).
- Жылкыны ар дайым ары-бери бастырып туруу керек. Ары-бери бастыруу ооруну жеңилдетет.

Эгерде ооруну дарылардын жардамы менен жок кылууга болбосо, анда төмөнкү ыкмаларды пайдалануу керек:

- **Өсүмдүк майы** - 200-250 мл куюу керек, бул ичеги карындагы желдин пайда болушун азайтат.

Магний сульфаты — 1 литр сууга 200-300 грамм эритип, аны оозуна аш казан зонду же пластик бөтөлкөсү аркылуу куюу керек.

Ветеринарды күтүңүз!

3.4. Денедө суунун азаюусу

Денедө суунун азаюусу бул дарт деле эмес, бирок ар кандай себептердин кесепети болот.

Адатта бул мал диарея болгондо пайда болот. Эгерде жаныбарды дарылабаса, анын натыйжасында ар кандай оорулар келип чыгышы мүмкүн жана ал өлүп калышы да мүмкүн.

Бардык ылаңдуу малдарды маал-маалы менен денедөги суунун деңгелин текшерип туруу керек:

Белгилери

- Теринин кургак болушу.
- Теринин үстүңкү катмарынын одурайып кетиши.
- Көздөрү киртийип ичине кирип калышы.
- Сийдигинин өңү өтө кочкул же аз өлчөмдө чыгышы.
- Ичинин катышы.
- Алсыроо.

Эгерде дени сак жаныбардын терисинин бырыштарын өйдө көтөрсөк, ал 2 секундун ичинде тез эле калыбына келе түшөт. Ал эми суусуздандырылган жаныбардын териси өтө жай түшөт же өйдө көтөрүлгөн боюнча тура берет.

Дарылоо

Эгерде жаныбардын денесинде суу азайып калса, анда ага сууну чеги менен берүү керек.

Ар бир литр сууга төмөнкүлөрдү кошуу керек:

- 2 чай кашык туз;
- 5-10 чай кашык кумшекер;
- 1 чай кашык тамак аш содасы;
- эгерде жаныңызда болсо бир нече лимондун ширеси.

Майда малдардын (козу, музоо ж.б.) моюнунун төмөн жагындагы терисинин алдына глюкозанын 5% эритмесин ийне аркылуу куюп коюу керек. Күндө ар бир 6-8 саат сайын 1 кг салмагына жараша 100 мл суюктук берип туруңуз.

Чочколордун тоют азыгында туз көп болсо жана суу аз болсо «тузга уулануу» дарты пайда болушу ыктымал. Андайда рационунан тузду алып салып, сууну азыраак берүү керек. Тиешелүү дарыланбаса жаныбарлар мертинип калышы мүмкүн.

3.5. Дененин ысышы

Дененин ысышы — дарттын өзү эмес, дарттын белгиси. Эгерде малдын денеси ысып жатса, биринчи кезекте анын себебин (диагнозун) аныктаңыз.

Эгерде денесинин температурасы адаттагыдан жогору болсо, эти ысып жатат деп эсептелет. Ал үчүн температурасын ченеп көрүңүз.

Бул таблицанда жаныбардын нормалдуу температурасы көрсөтүлгөн:

Жаныбар	Туз ичегидеги температурасы (°C)
1 жаштан жогорку ири мүйүздүү мал	38.6
1 жашка чейинки ири мүйүздүү мал	39.2
Чоң эчки	40.0 (аба ырайга жараша айырмаланат)
Чоң кой	39.5
Жаш эчки\ кой	39.5
Ат	38.1
Жетилген чочко	39.0
Жаш торопой	39.8

Денеси ысып жаткан жаныбарга кандай жардам берсе болот:

- Салкын, көлөкө жерге кармоо.
- Жаныбарга муздак суу берүү.
- Температураны түшүргөн препараттарды берүү (аспирин, литий кошулмаларын ж.б. дары-дармектер).

Ургаачы чочко торопой күтүп жатканда, алар өздөрүнүн температурасын тууралай албай калгандыктан, айрыкча, күн ысыкта өтө ысып кетиши мүмкүн. Мындай учурда аларга муздак суу чачуу керек.

3.6. Өз алдынча турууга жөндөмсүз болушу

Жаныбар кай бирде бутуна өз алдынча тура албай калат. Бул адатта бир

топко чейин кыйналып музоологон уйларда кездешет, алар кыйналганда алсырап же булчуңдарын же нервдерин ооруксунтуп алышкандан улам пайда болот.

Төл алуудан кийин дароо эле байкалган дагы бир себеп — бул кальцийдин жетишсиздиги («молочная лихорадка»). Арык, начар тоюттанган мал андан да арыктап, бир топко чейин алсыз болуп, баса албай калат. Бул көрүнүш жазында байкалат да кышында мал начар тоюттанганын билдирет. Уйларды айыктырууга болот, бирок уйларды дарылоонун сапаты анын багылышына жараша билинет. Эгерде уй башын жогору көтөрө албаса же жем жей албаса, анда айыктырууга мүмкүн эмес, аны союп салган эле оң.

Малда башка илдет бар же жоктугун текшерип көрүү зарыл. Ошого жараша дарылоо керек. Эгерде башка илдет табылбаса, жана уй жаңы эле музоолосо, төмөнкүлөрдү жасоо сунушталат:

- Уйду төмөнкүдөй шартта кармоо керек:
 - o Уй өзү тұра алгыдай, сыйгалак эмес жана үстү ыңгайлуу жерге жайгаштыруу;
 - o Керек болгондо унаага жүктөө үчүн ыңгайлуу кармоо;
 - o Улам-улам карап текшерип туруш үчүн жаан-чачындуу аба ырайынын шартында үстү жабык жерде кармоо;
 - o Тулку боюнун оордугунан мал булчуңдарын ооруксунтуп албашы үчүн жумшак, таза, кургак төшөлгөн жерде жайгаштыруу.
- Уйду улам-улам, күнүнө жок дегенде 2-3 жолудан бир жамбашынан экинчи жамбашына которуп туруу. Мүмкүн болсо техника пайдаланыңыз, бул малдын оор салмагынан улам терисин жаралап алуусун алдын алууга жардам берет.
- Малды жакшылап тоют жана суу менен камсыздоо.
- Аспирин же ксилазин сыяктуу ооруну басуучу дарыларды берүү.

Эгерде 1 жуманын ичинде абалы оңолбосо этке төгүү керек.

3.7. Уулануу

Жаныбарларга зыяны тийген уулануунун ар кандай түрлөрү болот. Мындай чакан китепчеде алардын баарын сүрөттөп берүүгө мүмкүн эмес. Бул жерде ууланган жаныбарга жардам берүү боюнча жалпы ыкма жана бир нече түрлөрү жазылат.

Мал уулуу өсүмдүктү жеп алышы мүмкүн. Малдын ээси тегерек четте уулуу өсүмдүктөр көптүгүнө байланыштуу бул тууралуу билиши же болжолдошу гана мүмкүн. Уулуу өсүмдүктөрдүн даамы өтө жаман болгондуктан адатта жаныбарлар аны жешпейт, бирок, ачка болгондо, айрыкча, аптаптуу күндөрү жеп алышы да мүмкүн.

Ууланып калышы мүмкүн деп шекшип калган учурда дени карды сак жана ылаңы бар жаныбарларды текшерип көрүү керек.

Белгилери

Уулануунун белгилери ар кандай, бирок жалпы белгилери төмөндөгүдөй болот:

- ыксыроо;
- тамакка табити тартпай калат;
- карыны көөп жана оор дем ала баштайт;
- диарея (денеде суюктуктун азаюусу);
- шилекейи чууруп калат;
- тиш эттеринин өңү өзгөрүлүп кетет;
- капысынан мертинип калат.

Дарылоо

Дарылоонун максаты денеден уу затты азайтуу керек. Муну эки ыкманын жардамы менен жасоого болот:

Карынын бошотуу. Кепшөөчү жаныбарларды кустуруу кыйын ал эми жылкылар тап-такыр эле куса алышпайт.

Мындай жаныбарлардын ичин өткөрүү керек, денедеги уулуу затты мүмкүн болушунча эртерээк сыртка чыгаруу үчүн төмөнкү дарылардын бирин сууга аралаштырып, оозу аркылуу ичирүү зарыл.

- Ири мүйүздүү мал үчүн — магний сульфатын — 200-300 грамм, майда мүйүздүү мал үчүн - 25-30 грамм берүү.
- Жылкылар жана ири мүйүздүү малдар үчүн натрий сульфатын («ч») — 300-500 г. жана майда мүйүздүү мал үчүн — 50 г.
- 1 кг салмагына жараша 2 гр. - сорбитал («ч»).

Активдештирилген көмүр препаратын (активированный уголь) бериңиз. Аны жогоруда аталган дарылар менен бирге кошуп берүүгө болот. Ал ууну өзүнө тартып сиңирип алат. Ал үчүн 1 кг дененин салмагына 2 граммды сууга эритип оозу аркылуу 1:10 өлчөмүндө берүү керек.

Цианид менен уулануу

Кээ бир өсүмдүктөрдүн уруктарында жана жалбырактарында цианид болот (3-тиркемени караңыз, "Кыргызстанда өскөн кээ бир уулуу өсүмдүктөрдүн тизмеси"). Цианид жаш, тез өскөн же соолуп калган өсүмдүктөрдө кездешет.

Белгилери

- Күтүлбөгөн жерден уулануунун белгилеринин пайда болушу.
- Тиш эттеринин ачык кызыл болуп кетиши.
- Оор дем алуу.
- Капысынан мертинип калуу.

Дарылоо

- Магний сульфатын жогоруда жазылгандай бериңиз.
- Оозу аркылуу натрий тиосульфатын («ч») бериңиз:
 - o Жеңил эле ууланган анча чоң эмес малдарга 5 грамм берсе болот. Чоң малдарга — 30 грамм берүү керек.
 - o Уулануунун оор түрү болгондо ветеринарды чакыруу керек.

Нитрат менен уулануу

Кээ бир өсүмдүктөрдө көп өлчөмдө нитрат кездешет (3-тиркемени караңыз: «Кыргызстанда өскөн кээ бир уулуу өсүмдүктөрдүн тизмеси»). Бирок малдар селитра себилген топуракта өскөн өсүмдүктөрдү жеп алып деле ууланып калышы мүмкүн.

Белгилери

- Күтүлбөгөн жерден уулануунун белгилеринин пайда болушу.
- Кан тамырынын тез кага башташы
- Оор дем алуу.
- Эси ооп калчудай абалда калуу.
- Тиш эттеринин күрөң тартып кетиши.

Дарылоо

10 грамм метилен синилин («ч») 500 мл кайнатылып, муздатылган сууга аралаштырыңыз. Ветеринар бул суюктукту венанын ичине ар бир 5 кг дененин салмагына жараша 2 мл өлчөмдө куюшу керек. Эгер уулуу чөптөн

көп жеп алган болсо зарылдыгына жараша аны 6-8 саат сайын кайталаса болот. Ооруган мал кыйнала берсе, ветеринарды чакыруу керек.

Органофосфаттык уулануу

Органофосфаттар адатта диазинон жана криолин сыяктуу дезинфекциялоочу дары-дармектерде болот.

Белгилери

- Оор дем алуу.
- Шилекейи агуу.
- Көзүнөн жаш агуу.
- Заара кылганын көзөмөлдөй албай калуу.
- Диарея.
- Конвульсия.

Дарылоо

Жаныбарларды сууга салып же чачыратып дарылаган учурда, алар ал дарылар менен ууланып калышы мүмкүн. Мындай учурда жаныбарды самын кошулган жумшак сууга салып кылдат жуундуруш керек. Ошондой эле төмөндө сунушталган өлчөмдө булчуң ичине атропин («ч») ийнесин сайдырса болот:

- Ири мүйүздүү малдарга: 1 башка терисинин алдына 40 мг.
- Майда мүйүздүү малдарга: 1 башка терисинин алдына 7 мг.
- Жылкылар: 1 башка терисинин алдына 60 мг.

Уулануу белгилери кайталанса бул өлчөм боюнча ар бир 4-5 саатта берип турууга болот.

3.8. Жылан чагуу

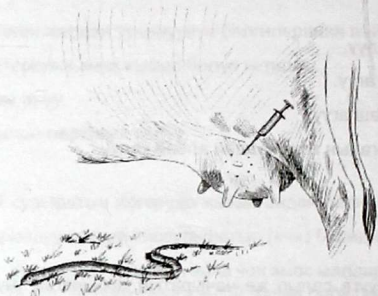
Белгилери

- Жылан чаккан жердин ооруксунуп жана шишип калышы.
- Жылан чаккан жердин кызарып калуусу.
- Оор дем алуусу.
- Шок (калтыроо).

- Шилекейи чууруп агышы.

Дарылоо

- Жараатты самын суу менен жууңуз.
- Жылан чаккан жердин тегерегине марганцовканын эритмесин сайгылоо жолу менен сайдырыңыз (5-10 мл)

- Эгерде жараат шыйрактарында болсо, уу денесине тарап кетпеші үчүн жгут байлаңыз.
- Шокко каршы стероиддерди (мисалы, преднизолон) жана адреналин бериңиз.
- Ооруну басуучу дарыларды бериңиз: анальгин, баралгин («ч»).
- Инфекцияны алдын алуу үчүн антибиотик бериңиз.
- Жаныбарды тынч коюңуз.

1-ТИРКЕМЕ. КЭЭ БИР ДАРЫ-ДАРМЕКТЕР ЖАНА АЛАРДЫН ПАЙДАЛАНУУ ӨЛЧӨМДӨРҮ

Келтирилген кыскартуулар:

ВВ - венага (внутривенно)

ВМ - булчуңга (внутримышечно)

ПК - теринин алдына (подкожно)

ЧР - оозу аркылуу (через рот — орально)

(«ч») - Адамдар үчүн дарылар сатылган аптекалардан табууга болот деген белги.

Жаныбарларга кээ бир дарыларды бергенде ал бир нече убакытка чейин алардын денесинде жүрөт.

Дарыларда көрсөтүлгөн эрежесинде канча убакыттан кийин малдын этин жана сүтүн пайдалана берүүгө болоору жазылган.

Адреналин (эпинефрин) («ч»)

Алдын ала сактануу — коркуп, чочууну, козутууну пайда кылат, жүрөк тез-тез жана текши эмес кага баштайт. Адреналиндин эффектиси бир нече мүнөткө гана созулат жана адатта анны кайталап бербейт.

Колдонуу ыкмасы жана пайдалануу өлчөмү — 1:1000 эритме (1мг / мл)

Жылкылар : бир башка терисинин алдына - 3-5 мл.

Ири мүйүздүү мал: бир башка терисинин алдына - 3-5 мл.

Чочколор: бир башка терисинин алдына - 0,5-0,8 мл.

Майда мүйүздүү мал: бир башка терисинин алдына - 0,5-1 мл.

Аспирин («ч»)

Эскертүү:

Ичи карынын бузат жана жара кылат, андыктан аны тамак менен берүү керек.

Пайдалануу өлчөмү өтө көп болуп кетсе ооруга жана өлүмгө алып келет.

Бооз малдарга бербегиле.

Суусу азайып кеткен малдарга бербегиле.

Калтыраган же кансырап жаткан малдарга бербегиле.

Жакынкы арада операция жасала турган малдарга бербегиле.

Жаныбардын кыгында (заңында) кан аралашканын көрсөңүз, дарылоону дароо токтотуңуз.

Өлчөмү — Малдарга адатта адамдарга берилүүчү дарыларды беришет:

Жылкылар : 1 башка күнүнө 2 жолу 40 г ичирет

Ири мүйүздүү малдар: 1 башка күнүнө 2 жолу 40 г ичирет

Майда мүйүздүү малдар: 1 башка күнүнө 2 жолу 7 г ичирет

Чочколор: 1 башка күнүнө 2 жолу 5 г ичирет.

Преднизолон («ч»)

Эскертүү:

Эгерде энесинин өмүрүн сактап калуу зарылдыгы болбосо бооз малга бербеңиз. Бооз кезинде берсеңиз, түйүлдүгү мөөнөтүнө жетпей түшүп калат.

Эгерде малдын жарааты болсо ага бир эле учурда антибиотиктерди сайбай туруп стероиддерди берүүгө болбойт, антпесе мал инфекциядан улам мертинип калышы мүмкүн.

Берүү өлчөмү:

Жылкылар: 1 башка күнүнө 2 жолудан 0,05 г. ичирүү керек.

Ири мүйүздүү малдар: 1 башка күнүнө 1-2 жолудан 0,05 г ичирүү керек.

Чочко, койлорго берилбейт.

Ксилазин

Эскертүү:

Эгерде малдын жүрөгүндө мандем болсо колдонбоңуз.

Уй, кой жана эчкилерге төл алууга аз калганда бербеңиз.

Берүү өлчөмү:

Жылкыларга: 0.88-1.1 мг / кг — булчуң этине куюлат

Ири мүйүздүү малдарга: 0.11-0.22 мг / кг — булчуң ичине куюлат.

Ийне саюу адатта малдын жаткысын келтирет, эгерде мындай зарылдык болбосо, дарынын өлчөмүн азайтса болот.

Койлорго: 0.1-0.2 мг / кг, БИ. Уйларга караганда койлор ксилазинге азыраак таасирленишет.

Дары алган малды 10-15 мүнөт тынч коюу керек. Дарынын таасири 1-2 саатка созулат, ооруну басуучу таасири 30 мүнөткө чейин жетет.

Бициллин («ч»)

Бициллин 1, 3, 5 — 10 000 бирд. Бардык жаныбарларга - 1 кг тирүүлөй салмак үчүн. БЭ (булчуң этине)- 2-3 күндөн кийин.

Нитокс

10 кг тирүүлөй салмак үчүн - 1 мл. булчуң этине - 7 күндө 1 жолудан.

Лобелин

Ири мүйүздүү малдар жана жылкылар үчүн 1 башка - 5-10 мл, майда мүйүздүү малдар үчүн — 1-1,5 мл ВВ (венага). Адатта шашылыш кырдаалдарда колдонулат.

Цитетон

Ири мүйүздүү малдар жана жылкылар үчүн 1 башка - 5-10 мл, майда мүйүздүү малдар үчүн — 1-1,5 мл ВВ. Адата шашылыш кырдаалдарда колдонулат.

Аналгин («ч»)

Ийне саюу түрүндө жана дары түрүндө берүүгө болот.

Ийне саюу:

Ири мүйүздүү малдар жана жылкылар үчүн: 1 башка - 7 г.

Майда мүйүздүү малдар үчүн: 1 башка - 1,5 г.

Чочколор: 1 башка - 1,5 г.

Оозу аркылуу:

Ири мүйүздүү малдар жана жылкылар үчүн: 1 башка - 8 г.

Майда мүйүздүү малдар үчүн: 1 башка - 3 г.

Чочколор: 1 башка - 3 г.

Зарыл болсо кайталагыла.

Куюлушкан кошулмасы (анальгин + димедрол)

Ири мүйүздүү малдар жана жылкылар үчүн: Димедрол 4 мл + 7 г

Анальгин

Майда мүйүздүү малдар үчүн:

Димедрол 2 мл + 1,5 г

Анальгин

Бир шприцке куюп аралаштыргандан кийин салуу керек.

Зарыл болсо кайталагыла.

2-ТИРКЕМЕ. КАРЫН ЗОНДУН ПАЙДАЛАНУУ

Карын зонду уч жагы мокок келген узун резина же полиэтилен түтүкчө болот. Ири мүйүздүү малдарга жана жылкыларга арналган түтүкчөнүн узундугу 2 м, диаметри 1,5 см болсо, ал эми майда мүйүздүү малдар үчүн — узундугу — 1,5 м, диаметри — 1 см. болууга тийиш.

Зонд тимпанияны дарылоодо же суюк дары - дармектерин куюда пайдаланылат.

Карын зондун пайдалануу билимди жана тажрыйбаны талап кылат. Бул ишти жасаганды жакшы билген, тажрыйбасы бар адам же ветеринар аткарышы керек.

Эгерде зондду туура эмес пайдаланса, ал бир жерин жаралап алышы мүмкүн, ал эми суюк дарыларды куюп жатканда ал өпкөсүнө чуркап кетип мал мертинип калышы да ыктымал.

Зонд төмөнкүдөй пайдаланылат:

- Ооз көңдөйүн кенен чоюуга жардам берүүчү нерсени же диаметри кененирээк металл түтүкчөнү же жыгачты жаныбардын оозуна байлаңыз (кемештөө).
- Металл түтүкчөгө же ооз көңдөйүн кенен ачууга жардам берген нерсеге ооз көңдөйүнүн аягына чейин карын зондун коюңуз.
- Жаныбар качан жута баштаганда карын зонду карынга жетпейинче ички карай акырын түртүп кийире берүү керек (А 2.1-сүрөт). Көбүнчө малдын моюнунун сол каптал жагынан зонд кандайча ылдый кирип баратканын байкоого болот.

Эгерде зондду ичине кийирип жатканда жаныбар жөтөлүп же какап-чакай баштаса, демек зонд кызыл өңгөчтүн ордуна дем алуу органдарына тийип калганын билдирет. Мындай учурда зондду сууруп чыгып, кайра кийирүү керек.

Эгерде зонд туура киргизилсе, жумурдан келген жытты сезүүгө жана ичеги карынынын курулдап жатканын угууга болот.

Дары куйгандан кийин зондду алып чыккан соң зонддун тешигин баш бармагыңыз менен жабыңыз. Дары дем алуу органдарына кирип кетпеш үчүн ишенимдүү, бирок бир калыпта шашпай алып чыгууга аракеттениңиз.

Жылкыларга карын зондун оозу аркылуу эмес, өтө этияттык менен таноолору аркылуу мурдунун төмөнкү катмарын бойлой киргизет (А2.2-сүрөт), ал үчүн зондду төмөн карай басып кармашат. Эгерде карын зонду мурдунун үстүңкү катмары аркылуу өтсө, мурду канап кетет!

Зондду киргизүү алдында вазелин менен сыйпап койгон оң. Өтө этият болуңуз, анткени кийирип жатканда кызыл өңгөчкө эмес, кекиртекке кирип кетиши ыктымал.

А 2.1-сүрөт

А 2.2-сүрөт

3-ТИРКЕМЕ. КЫРГЫЗСТАНДА ӨСКӨН КЭЭ БИР УУЛУУ ЧӨПТӨРДҮН ТИЗМЕСИ

Цианид бөлүп чыгаруучу өсүмдүктөр:

Латинча аталышы	Орусча-кыргызча аталышы
<i>Hoecius lunatus</i>	Бухарник шерстистый – түктүү бухарник
<i>Hydrangea spp.</i>	Гортензия - гортензия
<i>Linium spp.</i>	Лен - зыгыр
<i>Lotus corniculatus</i>	Лядвенец рогатый – мүйүздүү лотус
<i>Phaseolus lunatus</i>	Лимская фасоль – Лим буурчагы
<i>Prunus spp.</i>	Вишня, абрикос, персик – алыча, абрикос, шабдаалы
<i>Pyrus malus</i>	Яблоко - алма
<i>Sambucus canadensis</i>	Ягода бузины – бузина мөмөсү
<i>Sorghum spp</i>	Сорго суданская – Судан когогу
<i>Trifolium repens</i>	Клевер белый – ак беде
<i>Triglochin maritima</i>	Триостренник - триглохин
<i>Vicia sativa</i>	Вика – жер буурчак
<i>Zea mays</i>	Кукуруза, жүгөрү

Нитрит менен ууландырууга алып келүүчү өсүмдүктөр:

Латинча аталышы	Орусча-кыргызча аталышы
Отоо чөптөр:	
<i>Amaranthus spp.</i>	Амарант – амарант
<i>Chenopodium spp.</i>	Марь белая -
<i>Cirsium arvense</i>	Бодяк – көк тикен
<i>Datura spp.</i>	Дурман вонючий – сасык чочко жаңгак
<i>Helianthus anuus</i>	Дикий подсолнух – жапайы күн карама
<i>Kochia scoparia</i>	Кохия веничная – кохия
<i>Malva parviflora</i>	Мальва мелкоцветная – майда гүлдүү топчу баш
<i>Melilotis officinalis</i>	Донник белый – ак кашка беде
<i>Polygonum spp.</i>	Горец перечный – суу кымыздыгы
<i>Rumex spp.</i>	Щавель – козу кулак
<i>Salsola pestifer</i>	Конский щавель – ат кулак
<i>Solanum spp.</i>	Паслен – паслен (ит жүзүм)
<i>Sorghum halepense</i>	Красавка, белладонна - - атропа, белладонна
Дан өсүмдүктөр	
<i>Avena sativa</i>	Овес - сулу
<i>Beta vulgaris</i>	Свекла - кызылча
<i>Brassica napus</i>	Рапс – брюква капуста
<i>Glycine max</i>	Соевый боб – соя чанагы
<i>Linum usitatissimum</i>	Лен - зыгыр
<i>Medicago sativa</i>	Люцерна - беде
<i>Secale cereale</i>	Рожь – кара буудай
<i>Sorghum vulgare</i>	Суданская трава – судан чөбү
<i>Triticum aestivum</i>	Пшеница - буудай
<i>Zea mays</i>	Кукуруза, жүгөрү

ГЛОССАРИЙ

Лигатура — хирургиялык тигүүчү материал

Лигирлөө — жараатты же тамырды жип менен тигүү

Жагымсыз кырдаал, мертинүү — өлүп калуу

Фетотомия — түйүлдүктү жатындын ичинде жиликтөө жана бөлүк-бөлүк кылып сыртка алып чыгуу.

Обструкция — кызыл өңгөчтүн, ичегилердин тыгындалып калышы

ПАЙДАЛАНЫЛГАН АДАБИЯТТАР

1. Ветеринария боюнча справочник, Түзүүчүлөр: Г.А. Кононов ж.б., Л., Колос, 1979-ж.
2. Ветеринардык препараттар. Справочник, Редакциялаган Третьякова А.Д, М. Агропромиздат, 1988-ж.
3. Ветеринардык клиникалык терминдер сөздүгү, Орлов Ф.М., М. Росайылчарбабасмасы, 1983

30

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ АЛМАТЫ АЯҚАУЫ
ҚАЖАҚ ҚАМЛӘКЕТТИҚ УНИВЕРСИТЕТИ
ҚИТЕПҚАНА
ИНВ № 30-007

**КОШУМЧА МААЛЫМАТ АЛУУ ҮЧҮН ТӨМӨНКҮ
ДАРЕКТЕРГЕ КАЙРЫЛЫҢЫЗДАР:**

АКАК Координациялык бөлүмү:

Бишкек ш., 720022, Гражданская көч. № 43/1
Тел.: (+996 312) 682013; 682019
Факс: (+996 312) 682046
Э- почта rasco@ras.kg

Нарын АКАК

Нарын ш., Ленин көч. 103
Тел./факс: (+996 3522) 50954;
Э-почта: rasna@ktnet.kg

АКАК Кеңеш берүү-окутуу борбору:

Бишкек ш., 720022, Гражданская көч.43/1
Тел./факс: (+996 312) 682027
Э-почта: atc@atc.org.kg
Вебсайт: www.atc.kg

Ош АКА:

Ош ш., Масалиева көч.47-А
Тел.: (+996 3222) 26880;
Факс: 26880
Э-почта: oshras@mail.kg

Баткен АКАК:

Баткен ш., Т Садыкова көч. б/н
Тел./факс: (+996 3622) 36284, 36342
Э-почта: ras-bat@ktnet.kg

Талас АКАК:

Талас ш., Омурбеков көч. 59
Тел./факс: (+996 3422) 53211;
Э-почта: rads_tls@ktnet.kg

Жалалабат АКАК:

Жалалабат ш., Курманбека көч. 10
Тел.: (+996 3722) 50911;
Факс: 50156
Э-почта: ras_ja@ja.mail.kg

Чүй АКАК:

Бишкек ш., Гражданская көч. 43/1
Тел.: (+996 312) 681548, 681678
Факс: 681678;
Э-почта: radschui@elcat.kg

Ысыккөл АКАК:

Каракол ш.,Кравцов көч. 208
Тел./факс: (+996 3922) 51619;
Э-почта: rasik@ktnet.kg